

Saraybosna

– Mustafa ESER · 09 Kasım 2025

SARAYBOSNA

Slav dillerinde, Boşnakça'da ve Batı literatüründe Sarajevo, Osmanlı Türkçesi'nde Saray, Saray ovası, Saray kasabası, Saray-Bosna veya Bosna Sarayı (Bosnasaray) adlarıyla geçer.

Saraybosna tamamıyla Osmanlılar devrinde kurulan bir şehirdir. Saraybosna bölgesine yönelik Osmanlı akınları 1415'ten itibaren sıklaştı. Osmanlılar ilk olarak 1428-1435 yılları arasında bugünkü şehrin yakınındaki Hodidjed kasabasını ele geçirdiler. Hodidjed vilâyeti Saray ovası ile beraber 1448'de tamamen Osmanlı idaresi altına girdi.

Saraybosna XVI ve XVII. yüzyıllarda önemli bir gelişme gösterdi. Bosna sancak beyliğine getirilen Gazi Hüsrev Bey tarafından burada inşa edilen külliye ve kurulan vakıflarla Saraybosna bir Türk-İslâm şehri haline geldi. Bu sebeple Saraybosna'nın ilk kurucusu olarak Îsâ Bey, ikinci kurucusu olarak Gazi Hüsrev Bey gösterilir. Gazi Hüsrev Bey: 1480 civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Ferhad Bey, annesi II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultan'dır. Babası Adana muhafızı olduğu sırada Kölemenler'e karşı bir savaşta şehid düşmüş (1485), annesi de II. Bayezid'in sağlığında vefat ederek İstanbul Beyazıt Camii yakınında bir türbeye defnedilmiştir. Bir vakfiye kaydından Neslişah Sultan adında bir kardeşinin olduğu anlaşılmaktadır. Hüsrev de diğer sultanzâdeler gibi hususi tahsil görmüş olmalıdır. Farklı zamanlarda olmak üzere toplam on yedi yıl kadar Bosna sancak beyliği yaptı. MUHAMMED TAYYİB OKIÇ Sokullu Mehmed Paşa, Mimar Sinan'a bir imaret yaptırdığı gibi çeşitli dönemlerde burada görevde olan valiler tarafından cami, medrese ve imarethâneler inşa edildi.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Saraybosna'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, tepedeki küçük kalesi dışında ve akar suyun iki tarafında birçok Türk mahallesi ile Sırp, Bulgar ve Eflak reâyânın ikamet ettiği on mahalle ve iki yahudi mahallesinde ekseriyeti çok katlı, üstü kiremit ve bir kısmı tahta örtülü 17.000 kâgir evle 1080 dükkân bulunduğunu yazar. Sokakların temiz ve kaldırım döşeli olduğunu, kâgir binalı bedestende Venedik ve Dubrovnik'ten gelen her türlü ticarî eşyanın satıldığını, çarşının üstünün kalın direklerle örtüldüğünü, şehirde yetmiş yedisinde cuma namazı kılınan 177 cami, 180 sıbyan mektebi, sekiz dârülkurrâ, on dârülhadis, kırk yedi tekke, 110'un üstünde çeşme, 700 adet su kuyusu, üç kervansaray, yirmi üç han, beş hamam, yedi imaret, 176 su değirmeni ve Miljacka ırmağı üzerinde yedi köprünün bulunduğunu kaydeder.

Şemseddin Sâmî, Saraybosna'daki halkın üçte ikisinin müslüman ve şehirdeki toplam nüfusun 50.000 olduğunu, 120 kadar cami ve mescidin, birkaç medresenin, bir gureba hastahanesinin, bir rüşdiye, bir dârülmua'llimîn, yirmi sıbyan mektebinin bulunduğunu yazmaktadır.

Doğu dillerinde şiirler yazan Saraybosna'nın müslüman şairleri daha ziyade Türkçe'yi kullanmıştır. Türkçe şiir yazarlar arasında Saraybosna'da doğan Nergisî (ö. 1044/1635), hem Türkçe hem Boşnakça şiir yazar Hasan Kâimî (ö. 1102/1691), modern tarihçiliğe geçişi ifade eden bir eseri bulunan Şeyh Seyfudin Kemura (ö. 1917), Osmanlı idaresinin son dönemleriyle Avusturya işgalini takip eden olaylarla ilgilenen

Muhammed Enverî Kadiç (ö. 1931), ilk modern tarihçi ve aynı zamanda şair Safvet-beg Başıagić (ö. 1934) zikredilebilir. Saraybosna'da İslâm kültürü özellikle şehirli karakteri ağır basan bir niteliğe sahiptir. Günümüze kadar bütün zorluklara ve savařlara rağmen Saraybosna'da Hünkâr Camii (862/1458), Gazi Hüsrev Bey Camii (937/1530), Ferhad Bey Camii (969/1562), Ali Pařa Camii (968/1561), Çekrekçi Muslihuddin Camii (932/1525), Hacı Osman Mescidi (1000/1591), Hoca Durak (Bařçarşı) Camii (1283/1866), Çoban Hasan Camii (1291/1874), Hünkâr Köprüsü (862/1458), Šeher-Ćehajina Ćuprija (1585), Kozja Ćuprija (XVI. yüzyıl), Principov Most (1541); Hacı Sinan Tekkesi (1188/1775) ve Gazi Hüsrev Bey Hamamı, Gazi Hüsrev Bey Medresesi (Kurşumliya) (944/1537), Gazi Hüsrev Bey Bedesteni (1537), Brusa Bedesteni (958/1551), Gazi Hüsrev Bey Camii yanındaki Saat Kulesi, Morića Han gibi eserler hâlâ ayaktadır ve mimarinin muhteřem örneklerini teşkil etmektedir.

Bosna-Hersek Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren ve İmam-Hatip Lisesi seviyesinde olan Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nin erkek ve kız olarak iki bölümü halen devam etmektedir. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, Gazi Hüsrev Bey Camii'ne çok yakın bir yerde yapılan yeni binasına taşınacaktır. Kütüphanede 17.000'i aşkın yazma eser, 20.000'i aşkın matbu İslâmî eserle 20.000'i aşkın Boşnakça ve Avrupa dillerinde yazılmış matbu eser mevcuttur. MUHAMMED ARUĀI

1462 yılından önce burada Bosna sancak beyi İşhak Bey veya oğlu İsa Bey tarafından ilk müslüman yerleşimi kuruldu. Gazi İşhak Bey burada bir saray ve Fâtih Sultan Mehmed adına Hünkâr Camii (Cami. 1530-31 yılında yapılmıştır. Gazi Hüsrev Bey Camii, Halep'teki Hüsrev Paşa Camii ile birlikte Osmanlı mimarisindeki tabhâneli camiler tipinin son örneklerindedir. Bu biçimde ibadet yerleri XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren artık yapılmamıştır. Sağ tarafta tabhâne odasına bitişik dıştan kapısı olan minare, Rumeli'deki Osmanlı dönemi minarelerinin çoğu gibi aşırı derecede uzundur.) yanında bir hamam yaptırdı. Bunların Şubat 1462 tarihli vakfiyesinden ayrıca Medrese: Caminin karşısında yer alan ve Hüsrev Bey'in annesi Selçuk Hatun adına yapılan medrese için Gazi Hüsrev Bey ayrı bir vakfiye hazırlatmıştır. 8 Ocak 1537 tarihli bu vakfiyeye göre medresenin inşası camiden birkaç yıl sonradır Medresede 1960 yılına kadar yüksek dereceli İslâm ilahiyatı öğretimine devam edilmiştir. Üstü kurşun örtülü olduğundan halk arasında Kurşumliya (Kurşunluca) olarak adlandırılmıştır.

Sıbyan Mektebi. Külliye'nin doğu tarafında olduğu bilinen sıbyan mektebi 1697, 1766, 1788, 1831 ve 1842 yıllarında yanarak tamir edildikten sonra 1843'te tekrar ihya edilmişse de bundan sonra artık önemini kaybettiğinden Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tesbitine göre hiçbir iz kalmamacasına ortadan kalkmıştır.

Kütüphane. Gazi Hüsrev Bey kurduğu külliye'ye bir de kütüphane vakfetmişti; ancak bunun binasından günümüze bir şey gelmemiştir. Sonraları Hünkâr Camii önündeki bir binaya taşınan bu kütüphanede birçok değerli yazma eser, şer'î sicil defteri ve vakfiye bulunmaktadır.

Hankah (Tekke). Bu bina da artık mevcut değildir. İlk yapıldığında Halveti tarikatına ait olan tekke daha sonra Nakşibendî tekkesi olmuştu. Avusturya'nın işgali sırasında 1697'de yanan, 1755'te yeniden yapılan, 1831 ve 1852'de tekrar yanan ve tamir edilen tekke sonraları bütünüyle yıkılmıştır.

Misafırhane, Aşhane, İmaret. Külliyyenin batı tarafında olması gereken misafırhane ile aşhane-imaretten bugün bir iz kalmamıştır.

Hamam. Vakfiyesinde anılmamaktaysa da hamamın Gazi Hüsrev Bey Külliyesi'nin bir parçası olduğu ve belki de vakfiyenin yazılmasından sonra gelir sağlamak üzere yapıldığı sanılır.

Hanlar. Gazi Hüsrev Bey Vakfı'na ait olmak üzere külliyyenin çevresinde bazı hanlar bulunmaktadır. Bunlardan yalnız Taşhan olarak adlandırılanı esas evkaftan olmalıdır. Diğerleri sonraları vakfa bağlanmıştır.

Saat Kulesi. Gazi Hüsrev Bey'in vakfiyesinde adı geçmemekle beraber vakıfların ortasında yer alan saat kulesi de onun adıyla anılır. Herhalde vakıf mütevellileri tarafından yaptırılmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi, Taşhan dışında Gazi Hüsrev Bey Vakfı'na sonradan bağlanmış bazı hanların da adlarını verir. Bunlardan İmaret Hanı, vakfın misafırhanesi yerinde mütevelliler tarafından yaptırılmıştır. Hân-ı Cedîd adı verilen yapının 1174-1179 (1760-1766) evkaf muhasebe defterlerinde adı geçer. Bu han, Mustafa Gül Ağa tarafından yaptırılmış doksan iki odalı ve birçok dükkanlı bir yapı idi. Morica Han denilen yapı ise XVIII. yüzyıl başlarında Gazi Hüsrev Bey evkafı mülkiyetine geçmiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi, Gazi Hüsrev Bey evkafına bağlanmış olan bir de Koluk Hanı'nın adını verir. Semavi Eyice

Kerima Filan, Bosna-Hersek'te düzenlenmiş ve bugüne kadar korunmuş 1.092 vakfiye üzerine yaptığı incelemede 1.092 vakfın 249'nun (%23) kurucusunun da kadınlar olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bosna tarihinin en büyük vakıf insanlarından Gazi Hüsrev Bey'in eşi şahdidar Hatun'un bir mescit ve bir mektep yapılması için vakfettiği malların değerı 115.000 akçeye ilaveten 15.000 akçe değerinde bir ev vakfetmiştir. Hersek sancak beyi Sinan Bey'in eşi ve Sokollu Mehmet Paşa'nın kız kardeşi şemsa Kadın kurduğu 1582 tarihli vakıfa 80.000 akçe gibi büyük bir meblağ vakfetmiştir. Sinan Bey camisi için de bir vakıf kurulmuştur. Bosna-Hersek'te Osmanlı döneminde 690 vakfiye tespit edilirken vakıfların 263'ü (% 38,12 Saraybosna'da kurulmuştur. Saraybosna'da kurulan vakıfların 62'si (% 23,58) kadınlar tarafından kurulmuştur.